

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כט, תשל"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחיי המלים

קפד-קפה. צַפֵּר, צפירה

ב'השקפה' מכ' בחשון תרס"ג, בתיאור הנעשה בירושלים,

כותב איתמר בן-אב"י:

... ולפתע נפלה מהומת הסופה: כתם אחד התגלה כלו צבוע בתכלת. . .

רוח נקיה, זגית, קלה, מרחפת ומלטפת. . . והנה ורדים התכסו עלים. . .

הרדופים העלו כפתורים. . .

ואחר כך, בתיאור ה'חולי רע':

ההסגר, הקרנתינ, הנה מה שהורג אותנו כלנו. . . ההסגר בעד המחלה,

הנה מה שמחוויר פנינו. . . עוד נזכר: לאור יום מטר, בחרף העבר שמענו

במרחק שריקה: "מי שרק? הרכבת! — עברו שעות שטים. האויר הזדעזע

מצפירה: ... מי צפר? — הרכבת! חלפו דקים לא יתר משיש. ובאזנינו
חדרה גניחה: גניחות מיי? שלישית הרכבת!

על המלה 'תכלת' ופירושיה הובאו מראי מקום ודיונים
שונים במילון בן-יהודה, ערך זה. על משמעה בימינו נאמר בסוף
הערך:

ומשמשת המלה היום כשם לצבע השמים blau: bleu: blue, וגם
בצרופים: תכלת השמים, תכלת-לבן. עיני תכלת וכו' (עמ' 7753 בכרך שישה
עשר, שערך נ"ה טור-סיני).

התואר 'זגית' גזור מהמלה זג. זו צוינה במילון בן-יהודה
בתור חידוש לשון של מחבר המילון, ונאמר עליה:

ש"ז — שאפשר לראות דרך בו, כמו הזכוכית transparent. ובהערה:
בארמ' זיג, וממנו זיגותא, והיא זכוכית, וכמו"כ זגג.

החידוש הזה אינו מקובל כיום.

על הפועל 'ליטף', חידושו של בן-יהודה, ראה רשימתי
ב'לשוננו לעם' קעג (תשכ"ז) 'מחיי המלים' טז. שם הועתקה
המלה 'וילטף' מתרגום 'סביב הארץ בשמונים יום' שנתפרסם
ב'הצבי' בתרמ"ח.

על 'רכבת', חידושו של בן-יהודה משנת תרנ"ג, ראה
רשימתי ב'לשוננו לעם' 'מחיי המלים' א, קונטרס קסז-קסח,
תשכ"ו.

הפועל 'צפר' מובא במילון בן-יהודה במש' "קרא בקול
צפור וכד'" על פי מקורות מספרות הפיוט. בערך 'צפירה'
במילון בן-יהודה לא צוינה משמעות שם-הפעולה של צפר
הנ"ל.

על 'דק' ועל 'שנייה' דן בן־יהודה ב'האור' בתרנ"א. ראה
'מחיי המלים' מב, 'לשוננו לעם' קפא, תשפ"ז.

קפז. תקציב

ב'השקפה' מיום ג' אדר ב' תרס"ח נאמר בידיעה
המועתקת מ'העולם':

אז יקרא דר' נתן דו"ח מחלוקת הכספים שנקבצו כדי להלחם ביוקר
כא"י. אחרי זה דנו על התקציב לבתי הספר לשנת ה'ת"ס (1908) (צ"ל
בסוגריים 9) הוסיפו סכומים על תקציב השנה שעברה וקצבו גם סכומים ליסוד
בתי ספר חדשים במושבות.

המלה 'תקציב' איננה במילון בן־יהודה במקומה באות ת',
אבל היא מובאת בין הסתעפויות השורש קצב באות ק'. לידה
צויין סימן חידוש 'שחידשו אחרים' והעורך (נ"ה טור סיני) מפנה
את המעיין לבניין הפעיל של השורש.

קפז. הַתְּגִיב

בזיקה למלה תקציב הנ"ל, ולעניינים אחרים, אביא
בזה קטעים אחרים.

ב'האור' היומי מו' בכסליו אתתמ"ב לחורבן (תרע"א)
ב'דפנתון' (חידושו של איתמר בן אב"י לעניין פליטון) מחיי
חיפה, שפזתבו 'אבו יגאל', הובאו דברים אלה ב'לשון
הירושלמית' של אותם הימים, ימי ערב 'מלחמת השפות'.

ובבה"ס של חכ"ח (חברת 'כל ישראל חברים' — ר"ס) הכל מתנהג עדין
כמו אשחקד ר"ל בצרפחית, זו השפה הפרזית.

אמנם אין לכחד, כי יידינו מנהל ביה"ס של חכ"ח בעירנו הראה לא פעם אותות אהבה שלמה לשפת קדשנו, שפתם של ר' יהודה הלוי, ור' שלמה בן גבירול, ומשתדל הוא בפעל ממש להקציע מקום יותר רחב בבית ספרו ל"לשון-הקדש", אלא — שמכינים אתם? — התקציב אינו מרשה לכך! זוהי התשובה הנצחית שבפי החכמים החיפואים על דרשותינו העבריות, ועד ש"התקציב ירשה לכך" ומאות ילדים וילדות עברים, חלוצינו בעתיד, ישברו את שניהם העבריות על דקדוקי השפה הצרפתית, יזעזעו את אותיותיה הקטנים והרפים על דברי ימי גבורי גליה ועל ארצותיהם ועריהם של הבורכונים והבונפרטים, עד ש"התקציב ירשה לכך" פגש אפגש בדרכי ערב ובקר וצהרים, את אחיותי הספרדיות היפות הזעירות המתגדרות בצרפתיותן המזרחית והשבורה.

במילון בן-יהודה, באות ג', צוינו בסימן חידושי מחבר המילון השורש ג נ ד ר והסתעפויותיו: ה ת ג נ ד ר , ג נ ד ר , ג נ ד ר , ג נ ד ר נ ו ת . המחבר מעיר על המלה מ ת ג נ ד ר ת :

בארמית: רבי מני הוה שכיח קמיה דר' יצחק בן אילשיב וכו' אמר (רבי מני) לא מיקבלי עלי אינשי ביתי (רש"י: אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה) א"ל (ר' אלישיב) מה שמה חנה תתייפי חנה ונתייפת אמר ליה (רבי מני) קא מגנדרא עלי (רש"י: מתגדלת עלי מתוך גבהות יופיה) א"ל אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה וחזרה חנה לשחרוריתה (תענ' כג:). — וסוברים כי מגנדרא הוא כמו מתגנדר, במשמ' מתגדל. וכערבית ההמונית תע'נדר התהדר והתייפה בכסות ובהליכה, והשם צ'נדרה, המדה הזאת, וע'נדר מי שיש לו מדה זאת, והוא coquet בלעז. ועפי"ז קבעתי צרוף זה להמושג הנזכר והחלו המדברים עברית בא"י להשתמש בפעל זה ובהשם שלאחריו כמשמעה זו.

את המלה גנדרנית הבאתי ב'מחיי המלים' מו ('לשוננו לעם' תשכ"ח), מתוך 'האור' תרנ"ג. נראה שפכר אז היה שגור גם הפועל 'התגנדר' או 'התגנדרה', שפן אני מוצא פרשימותיי

במכתב מאת 'השחור', שנתפרסם ב'הצבי' מפ"ד במרחשון
תרנ"ד, פתוב לאמור:

ח) ועתה אבקש מכבוד אדוני כי יואיל נא לתת לו (לי?) מלה לקקטרי, ה'
שטינברג מתרגם עֲגָבִים, אך לא יקבל על הלב. יש אחרים המתרגמים
"התנפחות" והיא עוד יותר רחוק מלהתקבל, ויש מציעים לקבל המלה
"התתרנגלות" או "התרנגלות". וכמדמה לי כי בהצבי שנת העברה ראיתי פעם
את המלה הזאת אך אינני זוכר אותה. אם זכרוני לא יתעני כתב אחד "גנדרן",
ואם כן אולי פשוט טוב לקרא לזה "התגדרות", ומוזה יהיה "מתגדר",
"מתגדרת" כי גם גנדרן הוא מפעל "גדר" בתוספת הנון, או אולי "גירות".

קפח-קפט. השתכנוז, הסתפרד
ב'השקפה' מיום ד' אייר אלף ותרל"ד לחורבן (תרס"ג),
במכתב, שחתום עליו 'משתכנוז', נאמר:

אמת. כי יש אומרים שכבוד הדרשן הוא מהאשכנזים והמיר עדתו
ונסתפרד.

ראה רשימתו של ראובן מירקין 'להשלמת הנמצא
במילונים' ב'לשונונו לעם' קצה, תשפ"ט. שם הובא הפועל
התאשפנוז במוכנ 'ידע יותר אשפנוזית' (=גרמנית) ממאמר
של מנדלי מו"ס בתרפ"ו.